

MARCUS AURELIUS

GÂNDURI CĂTRE SINE ÎNSUȘI

Traducere din greaca veche,
note și indice de Cristian Bejan

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

© HUMANITAS, 2020, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Marcus Aurelius Antoninus Augustus, împărat roman
Gânduri către sine însuși/Marcus Aurelius;
trad. din greaca veche, note și indice de Cristian Bejan. –
București: Humanitas, 2020

Index

ISBN 978-973-50-6872-1

I. Bejan, Cristian (trad.)

821.14

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

NOTA TRADUCĂTORULUI

Asemenea lui Gaius Iulius Caesar, cunoscut mai degrabă ca om politic decât ca om de litere, împăratul Marcus Aurelius nu numai că a condus destinele Imperiului Roman vreme de două decenii, între anii 161 și 180, dar a rămas în conștiința universală drept filozoful stoic care, în momentele de liniște ale luptelor cu germanii și sarmații, în cortul său de campanie, a scris o lucrare în limba greacă, intitulată *Gânduri către sine însuși*.

Cititorului modern ar putea să-i pară de neînțeles acest gest al împăratului-filozof, dar Marcus Aurelius, așternându-și în scris gândurile și trăirile, realiza de fapt unul dintre așa-numitele „exerciții spirituale“. Cu ajutorul acestora, în Antichitate, orice individ iubitor de înțelepciune, furat și copleșit, din neatenție sau ignoranță, de tumultul vieții, încerca să transforme discursul filozofic însușit în școală, abstract și pur teoretic, într-un mod de viață.

În cazul lui Marcus Aurelius, sfaturile pe care acesta și le dădea lui însuși scot la lumină o extraordinară luciditate în identificarea și înțelegerea pericolelor care pândesc orice ființă umană, dar mai cu seamă pe omul de acțiune. Ca împărat, el trebuia să se îngrijească, printre altele, să rămână perfect imparțial, să-i respecte pe cei din jur, să facă binele fără a urmări vreun câștig personal, să accepte sfaturile celorlalți, să nu caute în mod egoist faima și să dea dovadă de înțelegere față de suferințele semenilor. Preocuparea față de comunitatea umană este o dimensiune esențială a gândirii și a vieții filozofice antice, ceea ce nu înseamnă că gândurile și sfaturile împăratului nu își păstrează și astăzi deplina relevanță.

Un alt subiect al meditațiilor lui Marcus Aurelius care nu poate să nu trezească interesul omului modern este moartea. Pregătirea în vederea morții nu constă într-o simplă reamintire, fie și insistentă, a faptului că omul este sortit pieirii, ci reprezintă o modalitate prin care omul își poate trăi moartea chiar în timpul vieții. Prin acest exercițiu spiritual, omul își trăiește fiecare zi ca și cum ar fi ultima; odată ajuns în ceasul de pe urmă, are posibilitatea să-și judece fiecare acțiune în care s-a angajat la justa ei valoare. Potrivit filozofului stoic, meditația asupra morții ne transformă, într-o oarecare măsură, în propriii noștri judecători, putându-ne măsura progresul moral pe care l-am înregistrat până în ultima zi.

Marele împărat și filozof stoic din secolul al II-lea s-a stins din viață la 17 martie 180 în urma unei boli infecțioase, ciumă, se pare, în orașul Vindobona (Viena de azi). De-a lungul anilor, această molimă va răpune nenumărate figuri istorice, precum regina Eleanor a Portugaliei (30 octombrie 1348), Iancu de Hunedoara (11 august 1456), pictorul italian Andrea del Castagno (19 august 1457), Nicolae Mavrocordat (3 septembrie 1730) și mulți alții.

Cât privește destinul în cultura română al gândurilor lui Marcus Aurelius, prima traducere apare în secolul al XVIII-lea sub titlul *A lui Marco Antonin filozofului Commăntarii (sau cărți de însemnare) care șie însuș le-au scris*. Chiar dacă nu știm cine a fost traducătorul, manuscrisul ne arată că transpunerea s-a făcut din limba latină. Au urmat apoi alte traduceri, precum cea a lui Emil I.V. Sococ și Iuliu I. Roșca din anul 1900, cea a lui Șt. Bezdechi din 1922 și cea a lui D. Burtea din 1977.

Pentru traducerea de față am folosit textul original grec stabilit de edițiile M. Aurelii Antonini, *Ad se ipsum libri XII*, edidit J. Dalfen, Leipzig, 1979, și *The Meditations of the Emperor Marcus Antoninus*, ed. with translation and commentary by A.S.L. Farquharson, I-II, Oxford, 1944⁽¹⁾, 1968⁽²⁾. Pentru note și indice am consultat edițiile *The Communings with himself of Marcus Aurelius Antoninus, Emperor of Rome: together with his Speeches and Sayings*. A revised text and translation

into English by C.R. Haines, London, 1916⁽¹⁾, 1970⁽²⁾, și Marco Aurelio, *Pensieri*, testo greco a fronte, introduzione, traduzione, note e apparati di Cesare Cassanmagnago, Milano, 2008.

Prezenta traducere a apărut pentru prima oară în ediție bilingvă greco-română, însoțită de un amplu studiu introductiv, repere cronologice, note și indici, tot la Editura Humanitas, în anul 2013.

C. B.

REPERE CRONOLOGICE

- 121 La 26 aprilie se naște la Roma Marcus Annius Verus (viitorul împărat Marcus Aurelius).
- 127 Împăratul Hadrian (117–138) îl înscrie în ordinul ecvestru.
- 129 Marcus este numit membru al colegiului fraților Salieni (*collegium fratrum Saliorum*) de către Hadrian.
- 130 Îi moare tatăl; este adoptat de bunicul patern.
- 136 Îmbracă toga virilă. Îi este promisă fiica lui Lucius Ceionius Commodus, pe care Hadrian îl adoptase sub numele de Lucius Aelius Verus.
- 138 Tânărul Marcus este adoptat de Antoninus Pius, care la rândul său fusese adoptat de Hadrian, și primește numele de Marcus Aelius Aurelius Antoninus. La 10 iulie moare împăratul Hadrian. Tot în același an moare Lucius Aelius Caesar, pe care Hadrian îl alesese ca urmaș la tron. După moartea lui Lucius Aelius Caesar, Marcus Aurelius se logodește cu Fabia, sora lui Lucius Aelius.
- 139 Marcus Aurelius primește titlul de *Caesar*. Începe să studieze retorica latină cu Fronto.
- 140 Este consul pentru prima dată împreună cu Antoninus Pius.
- 145 Faustina, fiica lui Antoninus.
- 146 Este asociat la domnie de către Antoninus Pius. Primește *tribunicia potestas* și *imperium extra urbem proconsulare*.
- 155–161 Moare Domitia Lucilla, mama sa.
- 161 La moartea lui Antoninus Pius, este proclamat împărat, la treizeci și nouă de ani, sub numele de *Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus*. Sosirea lui Marcus Aurelius în campania lui Lucius Verus. Nașterea fiului, Commodus.

- 162 Războiul cu parții.
- 163–167 Persecuții împotriva creștinilor.
- 166 Debutul epidemiei de ciumă aduse din Orient de trupele romane. Marcus Aurelius primește titlul de *Medicus, Parthicus, Maximus, Pater patriae*. Fiul său, Commodus, primește titlul de *Caesar*.
- 167 Primul război cu marcomanii, cvazii și iazygii.
- 169 Moartea lui Lucius Verus.
- 169–175 Campania din regiunile dunărene.
- 175 Revolta lui Avidius Cassius, care se proclamă împărat în Orient. Marcus Aurelius primește titlul de *Sarmaticus*. Călătoria lui Marcus Aurelius și a Faustinei în Orient. Moartea Faustinei.
- 176 Marcus Aurelius înființează la Atena patru catedre de filozofie: pentru platonism, aristotelism, epicureism și stoicism.
- 178–179 Al doilea război „germanic“. Își stabilește cartierul general la Sirmium.
- 180 Moare la 17 martie, de ciumă, se pare, la Sirmium sau la Vindobona (Viena de azi).

GÂNDURI CĂTRE SINE ÎNSUȘI¹

¹) Opera împăratului-filozof nu avea nici un titlu în cel mai vechi manuscris păstrat (la Vatican). *Editio princeps* propune titlul: Τὰ εἰς ἑαυτὸν (*Gânduri către sine însuși*). După publicarea textului grecesc în 1559, traducerea care vor apărea în întreaga Europă vor primi diverse titluri. Traducerea latinească a lui Xylander, care însoțea în 1559 textul grecesc, propune titlul *De seipso seu vita sua* (*Despre sine însuși sau despre viața sa*).

CARTEA I¹

De la bunicul Verus² <am luat ca model>: amabilitatea și 1
calmul.

Din ceea ce am auzit și din ceea ce se amintește despre cel 2
care m-a zămislit³: pudoarea și caracterul bărbătesc.

De la mama⁴: respectul pentru zei, generozitatea, faptul de 3
a mă abține nu numai de la a săvârși răul, ci chiar de la a
concepe astfel de gânduri; <am luat ca model> de asemenea
modul de viață măsurat, cu mult diferit de stilul de viață al
celor bogați.

¹) Cartea I a fost scrisă după redactarea celorlalte unsprezece cărți, între anii 176 și 180, la Sirmium, locul unde Marcus Aurelius își stabilește cartierul general după moartea soției sale, Faustina, în anul 176. În această carte, Marcus Aurelius își reamintește ce datorează fiecăruia dintre strămoșii, părinții, prietenii și profesorii săi, propunându-și să urmeze modelul pe care aceștia i l-au oferit. ²) Senatorul M. Annius Verus, bunicul patern al lui Marcus Aurelius, a fost de trei ori consul și *praefectus Urbi*. El l-a adoptat pe micuțul Marcus, rămas orfan de tată la vârsta de zece ani. ³) Marcus Annius Verus, tatăl viitorului împărat Marcus Aurelius, a murit de tânăr, pe când îndeplinea funcția de *praetor*. ⁴) Domitia Lucilla, fiica lui Celvisius Tullus.

- 4 De la străbunicul meu¹: faptul de a nu frecventa școli publice, de a avea parte de profesori buni acasă și de a înțelege că, pentru astfel de scopuri, trebuie făcute eforturi susținute.
- 5 De la cel care m-a crescut² <am deprins>: faptul de a nu ține nici cu Verzii, nici cu Albaștrii, nici cu Cei cu scuturi mici, nici cu Cei cu scuturi mari³; faptul de a suporta greutățile, de a mă mulțumi cu puțin, de a face totul cu mâinile mele, de a nu mă ocupa de treburile altora, de a nu da ascultare calomniilor.
- 6 De la Diognetos⁴: faptul de a nu mă ocupa de lucruri fără rost; de a nu da crezare celor spuse de magicieni și șarlatani despre descânțece, despre izgonirea demonilor și despre alte astfel de lucruri; de a nu lovi prepelițele⁵ și de a nu deveni pasionat de jocuri de acest fel; faptul de a suporta părerea spusă sincer; faptul de a mă familiariza cu filozofia și de a-l audia mai întâi pe Bacchios, apoi pe Tandasis și pe Marcianus⁶; faptul de a scrie dialoguri în copilărie; de a-mi dori un pat simplu și o piele <pentru a mă înveli> și tot ceea ce ține de educația greacă⁷.

¹) Cu siguranță, este vorba despre străbunicul matern, Catilius Severus, de două ori consul și *praefectus Urbi*. ²) Nu știm numele preceptorului lui Marcus Aurelius, posibil un anume Euforion. ³) Verzii și Albaștrii erau echipele care participau la cursele de care, iar Cei cu scuturi mici și Cei cu scuturi mari, respectiv Cei cu scuturi rotunde și Cei cu scuturi dreptunghiulare erau echipele de la jocurile de gladiatori. ⁴) Pictor și filozof stoic, unul dintre primii dascăli ai lui Marcus Aurelius. ⁵) Un joc la modă în acea perioadă. ⁶) Dintre cei trei, este cunoscut numai Bacchios din Paphos, filozof platonician. ⁷) Este mai degrabă vorba despre educația spartană.

De la Rusticus¹: faptul de a avea în vedere necesitatea de a-mi îndrepta și îngriji caracterul; faptul de a nu mă lăsa ispitit de avântul sofștilor, de a nu scrie despre subiecte abstracte sau de a nu rosti scurte discursuri protreptice sau de a nu mă arăta un bărbat ascetic ori dispus să fac servicii, astfel încât să stârnesc iluzii deșarte; faptul de a renunța la retorică, la poezie sau la vorbirea elegantă; de a nu umbla prin casă îmbrăcat în togă, de a nu face nici alte asemenea lucruri; faptul de a-mi compune scrisorile într-un stil cât mai simplu, așa cum făcuse el pe vremea când îi scrisese mamei mele, din Sinuessa²; faptul de a mă arăta prietenos față de cei care sunt supărați și gata să-i iert pe cei care m-au ofensat, de îndată ce ei vor dori să se căiască; faptul de a studia textele cu grijă, de a nu mă mulțumi cu o cunoaștere generală a lor și de a nu-mi da repede asentimentul celor care vorbesc în jurul meu; și faptul de a citi însemnările filozofice ale lui Epictet³, din care mi-a dăruit un exemplar de acasă.

De la Apollonius⁴: spiritul independent și luarea de decizii bine chibzuite; faptul de a nu ține seama, câtuși de puțin, de nimic altceva decât de rațiune; de a rămâne mereu la fel și în timpul durerilor puternice, și cu prilejul pierderii unui

¹) Q. Iunius Rusticus, filozof stoic, a avut un rol esențial în formarea lui Marcus Aurelius. ²) O colonie romană situată în vechiul Latium, pe malul Mării Tirenene. Numele ei, ne spune Strabon, vine de la substantivul *sinus*, golf. ³) Lecțiile filozofului stoic născut în anul 50 la Hierapolis, în Frigia, au fost editate de discipolul acestuia, Arrian, și publicate în două lucrări, *Disertații* și *Manualul*. ⁴) Apollonius din Calcedonia, filozof stoic, a fost chemat la Roma de Antoninus Pius pentru a-i fi profesor lui Marcus Aurelius.

copil, și în timpul bolilor de lungă durată; de a vedea clar, printr-un exemplu viu, că același individ poate fi foarte violent și îngăduitor <în același timp>; de a nu mă lăsa stăpânit de mânie în timpul explicațiilor; de a vedea un om care socotește în mod clar drept cele mai neînsemnate calități ale sale experiența și abilitatea cu care își transmite învățăturile filozofice; de a învăța cum trebuie primite așa-zisele favoruri din partea prietenilor, nelăsându-mă copleșit de ele, nici tratându-le cu indiferență.

- 9 De la Sextus¹: bunavoința și exemplul unei case conduse în mod patriarhal; concepția despre ceea ce înseamnă „a trăi în conformitate cu natura“², seriozitatea neprefăcută, faptul de a avea mereu în vedere grija față de prieteni; îngăduința față de oamenii simpli și față de cei care își dau cu părerea fără să gândească; faptul de a avea relații armonioase cu toți, așa încât relația cu acesta era mai plăcută decât orice lingușire și el era foarte respectat, în același timp, de aceleași persoane; capacitatea de a descoperi cu precizie și metodă și de a pune în ordine învățăturile necesare vieții; faptul de a nu arăta niciodată vreun semn al mâniei sau al oricărei alte patimi, ci de a rămâne calm și, în același timp, foarte afectuos; faptul de a vorbi de bine despre alții cu discreție; de a mă arăta erudit fără a fi pedant.
- 10 De la gramaticul Alexandru³: faptul de a nu blama și de a nu-i critica aspru pe cei cărora le-a scăpat în discursurile

¹) Sextus din Cheronea, filozof stoic, nepotul lui Plutarh. ²) „A trăi în conformitate cu natura“ (κατὰ φύσιν ζῆν sau ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν) este vestita formulă care definește scopul în morala stoică. ³) Alexandru din Cotiaemum, în Frigia, care l-a învățat pe Marcus Aurelius greaca și gramatica.

lor vreun barbarism sau vreun solecism sau vreo greșeală, ci de a rosti cu iscusință numai acel cuvânt care trebuia spus, sub forma unui răspuns sau a unei confirmări sau a unei dezbateri comune asupra problemei, fără referire la cuvântul folosit, sau printr-un alt mijloc în termeni potriviți.

De la Fronto¹: faptul de a cunoaște ce fel de lucruri sunt invidia, viclenia și ipocrizia, care susțin puterea tiranică; și că, în general, cei numiți de noi patricieni sunt, oarecum, lipsiți de suflet. 11

De la Alexandru platonicianul²: faptul de a nu răspunde sau scrie în vreo scrisoare nimănui, niciodată și fără motiv „sunt ocupat”; de a nu mă sustrage tot timpul, în acest fel, obligațiilor impuse de relațiile cu cei care trăiesc cu noi, scuzându-mă că am treburi urgente. 12

De la Catulus³: faptul de a nu mă arăta nepăsător față de acuzațiile unui prieten, chiar dacă se întâmplă să fiu învinuit fără rost, ci de a încerca să refac raporturile obișnuite; și faptul de a vorbi de bine, din suflet, despre profesori, precum se amintește despre Domitius și despre Athenodotos; și de a nutri o dragoste sinceră față de copii. 13

De la Severus⁴: dragostea pentru casă, pentru adevăr și dreptate; și faptul de a-i cunoaște, datorită lui, pe Thræsea, Helvidius, Cato, Dion, Brutus⁵; și de a imagina o constituție 14

¹) M. Cornelius Fronto (100–170) a fost un mare retor roman, cu care Marcus Aurelius a avut relații de prietenie. ²) Alexandru din Seleucia, un retor care a devenit apoi în 170 secretarul *ab epistulis graecis* al lui Marcus Aurelius. ³) Cinna Catulus, filozof stoic. ⁴) Claudius Severus Arabianus, filozof aristotelic. ⁵) Publius Clodius Thræsea Paetus, senator roman și filozof stoic, a fost condamnat

CUPRINS

<i>Nota traducătorului</i>	5
<i>Repere cronologice</i>	8
Cartea I	13
Cartea a II-a	25
Cartea a III-a	34
Cartea a IV-a	45
Cartea a V-a	62
Cartea a VI-a	77
Cartea a VII-a	93
Cartea a VIII-a	110
Cartea a IX-a	126
Cartea a X-a	141
Cartea a XI-a	156
Cartea a XII-a	170
<i>Index de nume și locuri</i>	183